Journal of Research and Development
A Multidisciplinary International Level Referred and Double Blind Peer Reviewed, Open Access
ISSN : 2230-9578 | Website: https://jrdrvb.org Volume-18, Issue-7| July-2026

Original Article

मुख्यमंत्री माझी लाडकी बहिण योजनेचा महिलांच्या आर्थिक विकासावर परिणाम: एक विश्लेषणात्मक अभ्यास

खान फौजिया बानो कासिम खान[1], डॉ. योगेश बोराडे[2]
[1]संशोधक
[2]मार्गदर्शक सहायक प्राध्यापक, अर्थशास्त्र विभाग
एम. जी. एम. विद्यापीठ छत्रपती संभाजीनगर

Manuscript ID:
JRD -2026-180721
ISSN: 2230-9578
Volume 18
Issue 7
Pp. 105-111
July- 2026
Submitted: 15 June. 2026
Revised: 25 June. 2026
Accepted: 10 July. 2026
Published: 31 July. 2026

सारांश

हा संशोधनात्मक अभ्यास महाराष्ट्र शासनाच्या "मुख्यमंत्री माझी लाडकी बहिण योजना" या उपक्रमाचा महिलांच्या आर्थिक विकासावर होणाऱ्या परिणामाचे विश्लेषण करण्यासाठी करण्यात आला आहे. सदर योजनेचा मुख्य उद्देश महिलांना आर्थिक सहाय्य देऊन त्यांचे आर्थिक स्वावलंबन वाढवणे, कुटुंबातील आर्थिक सहभाग मजबूत करणे आणि त्यांना विकास प्रक्रियेत सक्रिय सहभागी बनवणे हा आहे. या अभ्यासामध्ये योजनेच्या अंमलबजावणीची प्रक्रिया, लाभार्थी महिलांची आर्थिक स्थिती, तसेच आर्थिक सक्षमीकरणावर झालेला परिणाम यांचे विश्लेषण करण्यात आले आहे. यासाठी प्राथमिक व दुय्यम स्त्रोतांमधून माहिती संकलित करण्याची पद्धत वापरण्यात आली आहे. संकलित माहितीच्या आधारे योजनेचा महिलांच्या उत्पन्न, बचत, आर्थिक निर्णयक्षमता आणि रोजगार संधींवर होणारा प्रभाव तपासण्यात आला आहे. अभ्यासातून असे दिसून येते की सदर योजनेमुळे ग्रामीण भागातील महिलांच्या आर्थिक सहभागात सकारात्मक बदल घडून येत आहेत. तथापि, अंमलबजावणीतील काही प्रशासकीय अडथळे, माहिती अभाव आणि लाभ वितरणातील असमानता यांसारख्या मर्यादा देखील आढळून येतात. हा अभ्यास महिलांच्या आर्थिक सशक्तीकरणाच्या दृष्टीने शासनाच्या योजनांची परिणामकारकता समजून घेण्यासाठी उपयुक्त ठरतो आणि भविष्यातील धोरण सुधारण्यासाठी महत्त्वपूर्ण सूचनाही प्रदान करतो.

कीवर्ड्स: *महिला सशक्तीकरण, आर्थिक विकास, शासकीय योजना, लाडकी बहिण योजना, महाराष्ट्र*

प्रस्तावना

महाराष्ट्र शासनाने महिलांच्या आर्थिक व सामाजिक सशक्तीकरणासाठी अनेक विकासात्मक योजना राबवल्या आहेत. त्यामध्ये "मुख्यमंत्री माझी लाडकी बहिण योजना" ही एक महत्त्वाची योजना असून तिचा उद्देश महिलांना आर्थिक सहाय्य देऊन त्यांचे स्वावलंबन वाढवणे हा आहे. (१) बदलत्या सामाजिक व आर्थिक परिस्थितीत महिलांचा आर्थिक सहभाग वाढवणे आवश्यक झाले आहे, कारण त्याचा थेट परिणाम कुटुंब व समाजाच्या विकासावर होतो. या संशोधनाचा उद्देश या योजनेचा महिलांच्या आर्थिक विकासावर होणारा परिणाम विश्लेषित करणे हा आहे, विशेषतः लाभार्थी महिलांच्या उत्पन्न, बचत आणि आर्थिक निर्णयक्षमतेच्या दृष्टीने. (२)

Creative Commons (CC BY-NC-SA 4.0)
This is an open access journal, and articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International Public License, which allows others to remix, tweak, and build upon the work noncommercially, as long as appropriate credit is given and the new creations ae licensed under the idential terms.

Address for correspondence:
खान फौजिया बानो कासिम खान संशोधक

How to cite this article:
खान फौजिया बानो कासिम खान & बोराडे, योगेश. (2026). मुख्यमंत्री माझी लाडकी बहिण योजनेचा महिलांच्या आर्थिक विकासावर परिणाम: एक विश्लेषणात्मक अभ्यास. Journal of Research and Development, 18(7), 105–111. https://doi.org/10.5281/zenodo.21942432

Quick Response Code:
Website: https://jrdrvb.org/
DOI: 10.5281/zenodo.21942432
OPEN ACCESS

Journal of Research and Development
A Multidisciplinary International Level Referred and Double Blind Peer Reviewed, Open Access
ISSN : 2230-9578 | Website: https://jrdrvb.org Volume-18, Issue-7| July-2026

साहित्य आढावा (Literature Review)

१. सिंग (२०२२) यांनी ग्रामीण व शहरी भागातील महिला सशक्तीकरण योजनांचा आर्थिक परिणाम अभ्यासला आहे. त्यांच्या अभ्यासानुसार शासकीय आर्थिक सहाय्यामुळे महिलांच्या उत्पन्नात स्थिरता आणि वाढ दिसून येते. त्यांनी असे नमूद केले आहे की थेट आर्थिक हस्तांतरण योजना महिलांच्या बचत क्षमतेत वाढ करतात. तसेच महिलांचा कुटुंबातील आर्थिक निर्णयांमध्ये सहभाग वाढतो. अभ्यासात हेही स्पष्ट झाले की योग्य अंमलबजावणीमुळे योजना अधिक प्रभावी ठरते. मात्र, माहिती अभाव आणि जागरूकतेच्या कमतरतेमुळे काही महिलांपर्यंत लाभ पोहोचत नाही. (३)

२. शर्मा (२०२१) यांनी महिला आर्थिक सक्षमीकरणावर सरकारी योजनांच्या प्रभावाचा तुलनात्मक अभ्यास केला आहे. त्यांच्या निष्कर्षानुसार ग्रामीण महिलांमध्ये स्वयंरोजगाराच्या संधी वाढल्या आहेत. त्यांनी असे स्पष्ट केले की आर्थिक सहाय्यामुळे महिलांचा लघुउद्योग व बचत गटांमध्ये सहभाग वाढतो. अभ्यासात सामाजिक अडथळे हे मुख्य आव्हान म्हणून समोर आले आहेत. तसेच कौशल्य प्रशिक्षणाचा अभाव योजनांच्या प्रभावाला मर्यादित करतो. तरीही दीर्घकालीन दृष्टिकोनातून या योजना सकारात्मक परिणाम देतात. (४)

३. पाटील (२०२०) यांनी महाराष्ट्रातील महिला विकास योजनांचा सामाजिक व आर्थिक परिणामांचा अभ्यास केला आहे. त्यांच्या संशोधनानुसार महिलांच्या शिक्षण व रोजगार सहभागात लक्षणीय सुधारणा दिसून येते. त्यांनी असे अधोरेखित केले की शासकीय योजनांमुळे महिलांचा आत्मविश्वास आणि सामाजिक स्थान सुधारते. तथापि, अंमलबजावणीतील प्रशासकीय विलंब आणि अपुरी माहिती वितरण ही मोठी समस्या आहे. अभ्यासात डिजिटल साधनांच्या वापरामुळे "महिला सशक्तिकरण योजनाओं में डिजिटल तकनीक की भूमिका" यानुसार योजना अधिक प्रभावी होऊ शकतात असेही सुचवले आहे. एकूणच, या योजनांचा परिणाम सकारात्मक असून सुधारणा आवश्यक आहे. (५)

संशोधन समस्या

महाराष्ट्र शासनाने महिलांच्या आर्थिक व सामाजिक सशक्तीकरणासाठी अनेक विकासात्मक योजना राबवल्या असल्या तरी त्यांचा प्रत्यक्ष परिणाम किती प्रमाणात आणि कोणत्या स्वरूपात दिसून येतो, हा एक महत्त्वाचा संशोधन प्रश्न आहे. “मुख्यमंत्री माझी लाडकी बहिण योजना” ही अलीकडील काळातील महत्त्वाची आर्थिक सहाय्य योजना असून तिचा उद्देश महिलांना आर्थिकदृष्ट्या सक्षम करणे हा आहे. परंतु प्रत्यक्ष अंमलबजावणीच्या पातळीवर लाभार्थी महिलांच्या उत्पन्न, बचत, रोजगार सहभाग आणि आर्थिक निर्णयक्षमतेवर या योजनेचा कितपत परिणाम झाला आहे, याबाबत स्पष्टता नाही. तसेच ग्रामीण व शहरी भागातील महिलांमध्ये या योजनेच्या प्रभावात काही फरक आहे का, हा देखील अभ्यासाचा महत्त्वाचा मुद्दा आहे. याशिवाय प्रशासनिक अडथळे, माहितीचा अभाव आणि लाभ वितरणातील असमानता यामुळे योजनेचा अपेक्षित परिणाम पूर्णतः साध्य होत आहे का, हा प्रश्नही उपस्थित होतो. त्यामुळे या सर्व बाबींचे विश्लेषण करून या योजनेचा महिलांच्या आर्थिक विकासावर प्रत्यक्ष परिणाम समजून घेणे हीच मुख्य संशोधन समस्या आहे. (६)

संशोधनाची गरज

महिलांच्या आर्थिक व सामाजिक सशक्तीकरणासाठी महाराष्ट्र शासनाने अनेक विकासात्मक योजना सुरू केल्या आहेत. त्यामध्ये “मुख्यमंत्री माझी लाडकी बहिण योजना” ही अलीकडील काळातील महत्त्वाची योजना असून ती थेट आर्थिक सहाय्याच्या माध्यमातून महिलांच्या आर्थिक स्थितीत सुधारणा घडविण्याचा प्रयत्न करते. तथापि, या योजनेचा प्रत्यक्ष लाभ लाभार्थी महिलांपर्यंत कितपत प्रभावीपणे पोहोचतो आणि त्याचा त्यांच्या आर्थिक विकासावर नेमका किती परिणाम होतो, हे समजून घेणे आवश्यक आहे. विशेषतः महिलांच्या उत्पन्न वाढ, बचत सवयी, आर्थिक निर्णय प्रक्रिया आणि रोजगार सहभाग यामध्ये झालेला बदल अभ्यासणे गरजेचे आहे. ग्रामीण व शहरी भागातील महिलांमध्ये या योजनेच्या परिणामांमध्ये असलेला फरक, तसेच अंमलबजावणीतील प्रशासकीय अडचणी यांचे विश्लेषण केल्याशिवाय योजनेची वास्तविक परिणामकारकता समजत नाही. त्यामुळे या योजनेचे वस्तुनिष्ठ मूल्यमापन करणे अत्यंत आवश्यक ठरते. या अभ्यासातून प्राप्त निष्कर्ष धोरणकर्त्यांना भविष्यातील योजना अधिक प्रभावी, पारदर्शक आणि परिणामाभिमुख बनविण्यासाठी उपयुक्त ठरतील. (७)

Journal of Research and Development
A Multidisciplinary International Level Referred and Double Blind Peer Reviewed, Open Access
ISSN : 2230-9578 | Website: https://jrdrvb.org Volume-18, Issue-7| July-2026

उद्दिष्टे (Objectives)

1. "मुख्यमंत्री माझी लाडकी बहिण योजना" अंतर्गत लाभार्थी महिलांच्या आर्थिक स्थितीतील बदलाचे विश्लेषण करणे.
2. योजनेचा महिलांच्या उत्पन्न, बचत आणि आर्थिक स्वावलंबनावर होणारा परिणाम अभ्यासणे. ६.३ महिलांच्या आर्थिक निर्णयक्षमतेमध्ये झालेल्या बदलांचे मूल्यमापन करणे.
3. ग्रामीण व शहरी भागातील लाभार्थी महिलांमध्ये योजनेच्या प्रभावातील फरक स्पष्ट करणे.
4. योजनेच्या अंमलबजावणीतील प्रशासकीय अडचणी व मर्यादांचा अभ्यास करणे.
5. महिलांच्या आर्थिक विकासावर या योजनेची एकूण परिणामकारकता तपासणे.

गृहीतके

1. H० (शून्य गृहीतक): "मुख्यमंत्री माझी लाडकी बहिण योजना" चा महिलांच्या आर्थिक विकासावर कोणताही लक्षणीय परिणाम होत नाही.
2. H१ (पर्यायी गृहीतक): "मुख्यमंत्री माझी लाडकी बहिण योजना" चा महिलांच्या आर्थिक विकासावर सकारात्मक व लक्षणीय परिणाम होतो.

८. संशोधन पद्धती (Methodology)

१ या संशोधनात "मुख्यमंत्री माझी लाडकी बहिण योजना" चा महिलांच्या आर्थिक विकासावर होणारा परिणाम अभ्यासण्यासाठी वर्णनात्मक (Descriptive) व विश्लेषणात्मक (Analytical) संशोधन पद्धतीचा अवलंब करण्यात आला आहे. अभ्यासाचे स्वरूप प्रामुख्याने क्षेत्रीय (Field Based) असून प्राथमिक व दुय्यम दोन्ही प्रकारच्या माहितीचा वापर करण्यात आला आहे. (८)

२ अभ्यास क्षेत्र (Study Area): या संशोधनासाठी महाराष्ट्र राज्यातील नाशिक जिल्ह्यातील निवडक गावांचा अभ्यास क्षेत्र म्हणून समावेश करण्यात आला आहे.

३ नमुना निवड (Sampling Design): या अभ्यासासाठी एकूण ५० महिलांचा नमुना निवडण्यात आला आहे. नमुना निवड उद्देशपूर्ण व सोयीस्कर पद्धतीने करण्यात आली आहे, ज्यामध्ये योजनेच्या लाभार्थी महिलांना प्राधान्य देण्यात आले आहे.

४ माहिती संकलन (Data Collection): प्राथमिक माहिती: प्रश्नावली (Questionnaire), मुलाखत (Interview) आणि प्रत्यक्ष निरीक्षणाद्वारे संकलित करण्यात आली आहे. दुय्यम माहिती: शासन अहवाल, शासकीय संकेतस्थळे, संशोधन लेख आणि प्रकाशित साहित्य यांचा उपयोग करण्यात आला आहे. (९)

५ डेटा विश्लेषण पद्धती (Data Analysis Techniques): "माहितीचे विश्लेषण करण्यासाठी टक्केवारी आणि सरासरीसोबतच गृहीतकांचे परीक्षण (Hypothesis Testing) करण्यासाठी 'काय-स्क्वेअर चाचणी' (Chi-Square Test) या सांख्यिकीय पद्धतीचा वापर करण्यात आला आहे." (१०)

६ मर्यादा (Limitations): या अभ्यासात केवळ नाशिक जिल्ह्यातील निवडक गावांचा समावेश असल्यामुळे निष्कर्ष सर्व महाराष्ट्रावर पूर्णपणे लागू होतील असे म्हणता येत नाही. तसेच माहिती संकलनात प्रतिसादकांच्या वैयक्तिक मतांचा प्रभाव राहू शकतो.

९. माहितीचे विश्लेषण:-

१ तक्ता: योजनेच्या रकमेचे घरगुती खर्चातील महत्त्व

प्रतिसाद पर्याय	प्रतिसादकर्त्यांची संख्या	टक्केवारी (%)
अत्यंत महत्त्वाची	२०	४०%
मध्यम स्वरूपाची	१५	३०%
कमी महत्त्वाची	१०	२०%
काहीही फरक पडत नाही	५	१०%
एकूण	५०	१००%

विश्लेषण वरील तक्त्यानुसार ४०% महिलांनी ही रक्कम अत्यंत महत्त्वाची असल्याचे नमूद केले आहे, कारण ती दैनंदिन खर्च व घरगुती गरजांसाठी थेट उपयोगी ठरते. ३०% महिलांनी ती मध्यम स्वरूपाची असल्याचे सांगितले असून ती अतिरिक्त आर्थिक आधार म्हणून कार्य करते. २०% महिलांच्या मते ही रक्कम कमी महत्त्वाची आहे, कारण त्यांच्या कुटुंबाचे मुख्य उत्पन्न इतर स्त्रोतांवर अवलंबून आहे. तर १०% महिलांनी या रकमेचा त्यांच्या आर्थिक स्थितीवर कोणताही विशेष फरक पडत नाही असे नमूद केले आहे. एकूणच, ही योजना बहुसंख्य लाभार्थी महिलांसाठी आर्थिक सहाय्याचा महत्त्वपूर्ण स्रोत ठरत असल्याचे दिसून येते.

Journal of Research and Development
A Multidisciplinary International Level Referred and Double Blind Peer Reviewed, Open Access
ISSN : 2230-9578 | Website: https://jrdrvb.org Volume-18, Issue-7| July-2026

२ तक्ता: योजनेचे पैसे मिळाल्यानंतर खर्चाचे प्रमुख क्षेत्र

खर्चाचे क्षेत्र	प्रतिसादकर्त्यांची संख्या	टक्केवारी (%)
मुलांचे शिक्षण	१२	२४%
आरोग्य आणि औषधोपचार	१०	२०%
दैनंदिन किराणा आणि अन्नधान्य	२२	४४%
स्वतःच्या गरजा किंवा छंद	६	१२%
एकूण	५०	१००%

विश्लेषण तक्त्यानुसार सर्वाधिक ४४% महिलांनी ही रक्कम दैनंदिन किराणा आणि अन्नधान्यावर खर्च केल्याचे नमूद केले आहे, जे घरगुती गरजांची प्राथमिकता दर्शवते. २४% महिलांनी मुलांच्या शिक्षणासाठी या पैशाचा उपयोग केला असून शिक्षणाला दिले जाणारे महत्त्व स्पष्ट होते. २०% महिलांनी आरोग्य व औषधोपचारासाठी खर्च केला असल्याचे सांगितले, जे कुटुंबाच्या आरोग्य सुरक्षेचे द्योतक आहे. तर १२% महिलांनी ही रक्कम स्वतःच्या गरजा किंवा छंदांसाठी वापरल्याचे नमूद केले आहे. एकूणच, ही योजना महिलांच्या कुटुंबकेंद्रित आर्थिक व्यवस्थापनात महत्त्वाची भूमिका बजावत असल्याचे दिसून येते.

३ तक्ता: वैयक्तिक खर्चासाठी इतरांवर अवलंबित्व

प्रतिसाद पर्याय	प्रतिसादकर्त्यांची संख्या	टक्केवारी (%)
हो, पूर्णपणे	१८	३६%
काही प्रमाणात	२२	४४%
नाही, अद्याप अवलंबून आहे	१०	२०%
एकूण	५०	१००%

विश्लेषण तक्त्यानुसार ४४% महिलांनी काही प्रमाणात अवलंबित्व कमी झाल्याचे नमूद केले आहे, तर ३६% महिलांनी पूर्णपणे आर्थिक स्वावलंबन वाढल्याचे सांगितले आहे. यावरून स्पष्ट होते की योजनेमुळे महिलांच्या वैयक्तिक खर्चासाठी इतरांवर अवलंबून राहण्याचे प्रमाण मोठ्या प्रमाणात कमी झाले आहे. मात्र २०% महिलांनी अद्यापही अवलंबित्व कायम असल्याचे नमूद केले असून काही सामाजिक व आर्थिक मर्यादा अजूनही अस्तित्वात आहेत. एकूणच, ही योजना महिलांच्या आर्थिक स्वायत्ततेकडे सकारात्मक दिशेने वाटचाल दर्शवते.

४ तक्ता: योजनेच्या पैशातून छोटी बचत

प्रतिसाद पर्याय	प्रतिसादकर्त्यांची संख्या	टक्केवारी (%)
हो	२४	४८%
नाही	१६	३२%
करण्याचा विचार आहे	१०	२०%
एकूण	५०	१००%

विश्लेषण तक्त्यानुसार ४८% महिलांनी योजनेच्या पैशातून काही प्रकारची बचत (भिशी, बँक बचत किंवा पोस्ट) सुरू केल्याचे नमूद केले आहे, जे आर्थिक सवयींमध्ये सकारात्मक बदल दर्शवते. ३२% महिलांनी अद्याप बचत सुरू केली नसल्याचे सांगितले असून त्यामागे दैनंदिन खर्चाचे दडपण कारणीभूत असू शकते. तर २०% महिलांनी भविष्यात बचत सुरू करण्याचा विचार असल्याचे व्यक्त केले आहे. एकूणच, ही योजना महिलांमध्ये बचत संस्कृती विकसित करण्यास मदत करत असल्याचे दिसून येते.

५ तक्ता: कुटुंबातील आर्थिक निर्णयांमध्ये सहभाग

प्रतिसाद पर्याय	प्रतिसादकर्त्यांची संख्या	टक्केवारी (%)
हो, पूर्वीपेक्षा जास्त	२६	५२%
नेहमीप्रमाणेच	१८	३६%
नाही	६	१२%
एकूण	५०	१००%

विश्लेषण तक्त्यानुसार ५२% महिलांनी कुटुंबातील आर्थिक निर्णयांमध्ये पूर्वीपेक्षा अधिक सहभाग वाढल्याचे नमूद केले आहे, जे त्यांच्या आर्थिक सशक्तीकरणातील सकारात्मक बदल दर्शवते. ३६% महिलांनी त्यांचा सहभाग पूर्वीप्रमाणेच असल्याचे सांगितले असून त्यात

Journal of Research and Development
A Multidisciplinary International Level Referred and Double Blind Peer Reviewed, Open Access
ISSN : 2230-9578 | Website: https://jrdrvb.org Volume-18, Issue-7| July-2026

विशेष बदल दिसत नाही. तर १२% महिलांनी आर्थिक निर्णय प्रक्रियेत अद्याप सहभाग नसल्याचे स्पष्ट केले आहे. एकूणच, या योजनेमुळे महिलांचा कुटुंबातील आर्थिक निर्णयांमध्ये प्रभाव वाढत असल्याचे दिसून येते.

६ तक्ता: छोटा व्यवसाय सुरू करण्यासाठी प्रोत्साहन

प्रतिसाद पर्याय	प्रतिसादकर्त्यांची संख्या	टक्केवारी (%)
हो	१९	३८%
नाही	१७	३४%
भविष्यात करण्याचा मानस आहे	१४	२८%
एकूण	५०	१००%

विश्लेषण तक्त्यानुसार ३८% महिलांनी या योजनेमुळे छोटा व्यवसाय सुरू करण्यासाठी किंवा वाढवण्यासाठी प्रोत्साहन मिळाल्याचे नमूद केले आहे, जे उद्योजकतेकडे सकारात्मक प्रवाह दर्शवते. ३४% महिलांनी कोणतेही प्रोत्साहन मिळाले नसल्याचे सांगितले असून त्यामागे कौशल्य व भांडवलाची कमतरता कारणीभूत असू शकते. तर २८% महिलांनी भविष्यात व्यवसाय सुरू करण्याचा मानस व्यक्त केला आहे. एकूणच, ही योजना महिलांमध्ये उद्योजकता वाढविण्यासाठी प्रेरक ठरत असल्याचे दिसून येते.

७ तक्ता: आर्थिक व्यवहारांबाबत आत्मविश्वासातील वाढ

प्रतिसाद पर्याय	प्रतिसादकर्त्यांची संख्या	टक्केवारी (%)
हो, खूप जास्त	२१	४२%
थोड्या प्रमाणात	२०	४०%
नाही, अजूनही मदतीची गरज लागते	९	१८%
एकूण	५०	१००%

विश्लेषण तक्त्यानुसार ४२% महिलांनी आर्थिक व्यवहारांबाबत आत्मविश्वासात मोठी वाढ झाल्याचे नमूद केले आहे, तर ४०% महिलांनी थोड्या प्रमाणात सुधारणा झाल्याचे सांगितले आहे. यावरून स्पष्ट होते की बहुसंख्य महिलांमध्ये बँकिंग व डिजिटल व्यवहारांबाबत सकारात्मक बदल घडत आहे. मात्र १८% महिलांनी अद्यापही मदतीची गरज भासत असल्याचे स्पष्ट केले आहे, जे डिजिटल साक्षरतेतील अंतर दर्शवते. एकूणच, ही योजना महिलांच्या आर्थिक साक्षरतेत वाढ करण्यास सहाय्यभूत ठरत आहे.

८ तक्ता: DBT (थेट खात्यात जमा) प्रक्रियेतील अडचणी

प्रतिसाद पर्याय	प्रतिसादकर्त्यांची संख्या	टक्केवारी (%)
कधीच नाही	२८	५६%
काही वेळा	१७	३४%
नेहमी समस्या येतात	५	१०%
एकूण	५०	१००%

विश्लेषण तक्त्यानुसार ५६% महिलांनी DBT प्रक्रियेत कोणतीही अडचण येत नसल्याचे नमूद केले आहे, जे प्रणालीच्या पारदर्शकतेचे सकारात्मक निदर्शक आहे. ३४% महिलांनी काही वेळा विलंब किंवा तांत्रिक अडचणी जाणवत असल्याचे सांगितले आहे, तर १०% महिलांनी नियमित समस्यांचा अनुभव घेतल्याचे स्पष्ट केले आहे. एकूणच, DBT प्रणाली तुलनेने प्रभावी असूनही काही ठिकाणी तांत्रिक व अंमलबजावणीसंबंधी सुधारणा आवश्यक असल्याचे दिसून येते.

९ तक्ता: राहणीमान व सामाजिक दर्ज्यात बदल

प्रतिसाद पर्याय	प्रतिसादकर्त्यांची संख्या	टक्केवारी (%)
हो, निश्चितपणे	२३	४६%
थोडेफार बदल झाले आहेत	२०	४०%
कोणताही बदल झालेला नाही	७	१४%
एकूण	५०	१००%

विश्लेषण तक्त्यानुसार ४६% महिलांनी या योजनेमुळे राहणीमान व सामाजिक दर्ज्यात निश्चितपणे सुधारणा झाल्याचे नमूद केले आहे, तर ४०% महिलांनी थोडेफार बदल झाल्याचे सांगितले आहे. यावरून स्पष्ट होते की बहुसंख्य महिलांच्या जीवनमानात सकारात्मक बदल जाणवतो आहे. मात्र १४% महिलांनी कोणताही बदल जाणवला नसल्याचे सांगितले असून त्यामागे मर्यादित लाभ किंवा वैयक्तिक

Journal of Research and Development
A Multidisciplinary International Level Referred and Double Blind Peer Reviewed, Open Access
ISSN : 2230-9578 | Website: https://jrdrvb.org Volume-18, Issue-7| July-2026

आर्थिक परिस्थिती कारणीभूत असू शकते. एकूणच, ही योजना महिलांच्या सामाजिक व आर्थिक स्थितीत सुधारणा घडविण्यास सहाय्यभूत ठरत आहे.

१० तक्ता: योजनेच्या प्रभावीतेसाठी सूचना

प्रतिसाद पर्याय	प्रतिसादकर्त्यांची संख्या	टक्केवारी (%)
रकमेत वाढ करावी	१८	३६%
कौशल्य विकास प्रशिक्षण जोडावे	२०	४०%
अधिक जागरूकता व प्रचार वाढवावा	८	१६%
सध्याची योजना पुरेशी आहे	४	८%
एकूण	५०	१००%

विश्लेषण तक्त्यानुसार ४०% महिलांनी योजनेसोबत कौशल्य विकास प्रशिक्षण जोडण्याची गरज व्यक्त केली आहे, जे दीर्घकालीन आर्थिक सक्षमीकरणासाठी महत्त्वाचे मानले जाते. ३६% महिलांनी योजनेतील आर्थिक रक्कम वाढवावी अशी सूचना दिली आहे, तर १६% महिलांनी योजनेबाबत अधिक प्रचार व जागरूकता आवश्यक असल्याचे नमूद केले आहे. फक्त ८% महिलांनी सध्याची योजना पुरेशी असल्याचे मत व्यक्त केले आहे. एकूणच, बहुसंख्य प्रतिसादकांनी योजनेत सुधारणा आवश्यक असल्याचे स्पष्ट केले आहे.

१०. निष्कर्ष (Findings)

१०.१ अभ्यासातून असे दिसून आले की "मुख्यमंत्री माझी लाडकी बहिण योजना" ही बहुसंख्य लाभार्थी महिलांसाठी घरगुती आर्थिक आधाराचा महत्त्वपूर्ण स्रोत ठरत आहे आणि मासिक खर्च व्यवस्थापनात तिची भूमिका स्पष्टपणे दिसून येते.

१०.२ योजनेमुळे महिलांच्या आर्थिक स्वावलंबनात सकारात्मक बदल झाल्याचे आढळले असून अनेक महिलांनी वैयक्तिक खर्चासाठी इतरांवर अवलंबित्व कमी झाल्याचे नमूद केले आहे. तसेच बचत सवयींमध्येही सुधारणा दिसून येते.

१०.३ महिलांच्या आर्थिक निर्णय प्रक्रियेत सहभाग वाढल्याचे निष्कर्ष स्पष्ट करतात, ज्यामुळे कुटुंबातील त्यांची भूमिका अधिक प्रभावी आणि सशक्त झालेली दिसते.

१०.४ योजनेमुळे काही प्रमाणात उद्योजकता व छोट्या व्यवसायाकडे कल वाढल्याचे आढळले असून भविष्यात व्यवसाय सुरू करण्याची इच्छाही अनेक महिलांनी व्यक्त केली आहे.

१०.५ तथापि, अंमलबजावणीतील काही मर्यादा, डिजिटल साक्षरतेचा अभाव आणि काही लाभार्थींमध्ये माहितीच्या कमतरतेमुळे योजनेचा प्रभाव सर्वत्र समान प्रमाणात दिसत नाही, हेही अभ्यासातून स्पष्ट झाले आहे.

११. गृहीतक परीक्षण --परिणाम

"संकलित माहितीच्या आधारे 'काय-स्क्वेअर' (Chi-Square) सांख्यिकीय चाचणी केली असता, अपेक्षित आणि प्रत्यक्ष प्राप्त वारंवारतेमध्ये लक्षणीय फरक दिसून आला. त्यानुसार, शून्य गृहीतक (H०) नाकारण्यात आले आणि पर्यायी गृहीतक (H१) स्वीकारण्यात आले."

अंतिम निष्कर्ष: "मुख्यमंत्री माझी लाडकी बहिण योजना" चा महिलांच्या आर्थिक विकासावर सकारात्मक आणि लक्षणीय परिणाम दिसून येतो.

१२. शिफारसी

१ योजनेतील आर्थिक रक्कम कालानुरूप वाढविण्याचा विचार करावा, जेणेकरून वाढत्या महागाईच्या पार्श्वभूमीवर महिलांना अधिक प्रभावी आर्थिक आधार मिळू शकेल.

२ महिलांच्या दीर्घकालीन आर्थिक सक्षमीकरणासाठी कौशल्य विकास प्रशिक्षण, स्वयंरोजगार मार्गदर्शन आणि उद्योजकता विकास कार्यक्रम यांची जोड या योजनेसोबत देणे आवश्यक आहे.

३ ग्रामीण व दुर्गम भागातील महिलांपर्यंत योजनेची माहिती अधिक प्रभावीपणे पोहोचण्यासाठी व्यापक जनजागृती मोहीम राबवावी.

४ डिजिटल साक्षरता वाढवण्यासाठी बँकिंग, UPI आणि मोबाइल व्यवहार प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित करावेत, जेणेकरून महिलांचा आर्थिक व्यवहारांवरील आत्मविश्वास वाढेल.

५ योजनेच्या अंमलबजावणीत पारदर्शकता व नियमित निरीक्षण यंत्रणा अधिक मजबूत करावी, जेणेकरून लाभार्थ्यांपर्यंत योजना वेळेत आणि समान रीतीने पोहोचेल.

Journal of Research and Development
A Multidisciplinary International Level Referred and Double Blind Peer Reviewed, Open Access
ISSN : 2230-9578 | Website: https://jrdrvb.org Volume-18, Issue-7| July-2026

संदर्भ

1. Government of Maharashtra. (2024). Mukhyamantri Majhi Ladki Bahin Yojana – Scheme Guidelines. Mumbai: Department of Women and Child Development.
2. Ministry of Women and Child Development, Government of India. (2023) Annual Report on Women Empowerment Schemes. New Delhi.
3. Singh, R. (2022). Impact of Government Welfare Schemes on Women Empowerment in Rural India. Journal of Social Development Studies, 15(2),45-60
4. Sharma, P. (२०२१). Women Economic Empowerment through Public Policy Interventions. Indian Journal of Public Administration, ६७(३), ११२–१२५.
5. Patil, S. (२०२०). Evaluation of Women Development Programmes in Maharashtra. International Journal of Social Research, ९(४), ७८–९०.
6. Deshpande, A. (२०१९). Gender and Development: Indian Perspective. Oxford University Press, New Delhi.
7. Kabeer, N. (२०१८). Women's Economic Empowerment and Inclusive Growth. Routledge, London.
8. World Bank. (२०२२). Gender Equality and Development Report. Washington DC.
9. National Sample Survey Office (NSSO). (२०२१). Household Consumption and Employment Data. Government of India.
10. Maharashtra Economic Survey. (२०२४–२५). Government of Maharashtra Publications. Mumbai.